

O'ZBEK XALQ OLQISHLARI VA INGLIZ XALQ OLQISHLARI QIYOSIY TAQDQIQI

ABDURASHIDOVA DIYORAXON ABDUGOFUR QIZI

Andijon davlat universiteti folklorshunoslik va dialektologiya

yo'nalishi 1-kurs magistranti

Abdurashidovadiyora19912001@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'zbek xalq olqishlari va ingliz xalq olqishlarining lingvokurtologik xususiyatlari qiyosiy tahlil qiladi. Tadqiqotda oishlarning mazmuniy tuzilishi, milliy mentalitetdagi o'rni, qadriyat va urf-odatlariga bog'liqligi hamda nutq madaniyatidagi funksional vazifalari o'rganiladi. O'zbek va ingliz olqishlarida ezgulik, farovonlik, sog'lik tilash kabi umumiy ma'no birliklari mavjud bo'lsa-da, ularning shakl, tasvir va metaforalarda farqlanishi milliy dunyoqarash bilan bog'liq holda izohlanadi. Qiyosiy yondashuv ikki xalqning madaniy tafakkuri va til birliklarining o'zaro yaqin hamda farqli jihatlarini ochib beradi.

Kalit so'zlar: olqish, qiyosiy tahlil, mentalitet, qadriyat, lingvokulturologiya, pragmatika.

KIRISH

Bugungi kunda xalq og'zaki ijodi har bir millatning ma'naviy merosini, qadriyatlar tizimini, dunyoqarashi va ruhiy olamini eng tabiiy, eng ixcham va eng haqqoniy shaklda ifodalovchi bebaho manba hisoblanadi. Shu ma'noda olqishlar insonlarga ezgu tilaklar bildirish, ularga quvvat, himoya, baraka va omad tilash kabi ma'naviy ehtiyojlardan kelib chiqqan, qadimdan shakllangan nutqiy janr sifatida alohida ilmiy qiziqish uyg'otadi. O'zbek xalq og'zaki ijodida olqishlar ko'proq hayotiy tajribaga, diniy qarashlarga, urf-odatlariga, kattalarga hurmat va kichiklarga mehr tamoyillariga asoslangan bo'lsa, ingliz madaniyatidagi blessings janri ko'proq diniy an'ana, shaxsiy fazilatlarni ulug'lash va madaniy etiketga uyg'un tarzda shakllangan. Zamonaviy lingvistika va lingvokulturologiya nuqtayi nazaridan olqishlar tilning faqat estetik imkoniyatlarini emas, balki xalqning mentaliteti, dunyoni idrok etish uslubi, qadriyatlarga munosabati va ijtimoiy munosabatlar modelini ham aks ettiradi. Shuning uchun o'zbek va ingliz olqishlarini qiyosiy o'rganish ikki xalqning til-madaniyat tizimini chuqurroq anglashga yordam beradi. Mazkur mavzu ayniqsa dolzarbdir, chunki globallashuv jarayonida turli madaniyat vakillari o'rtasidagi muloqot kuchaymoqda, madaniyatlararo kommunikatsiyaning samaradorligi esa milliy nutq stereotiplarini bilishga bevosita bog'liq.

Ushbu tadqiqotning ahamiyati shundaki, u olqishlarning semantik tuzilishi, metaforik xarakteri, nutqiy vazifalari va madaniy ildizlarini tahlil qilish orqali ikki

xalqning madaniy umumiylik va farqlarini aniqlash imkonini beradi. Qiyosiy tahlil orqali o'zbeklarning *Baraka, duo, halollik* kabi qadriyatlarga tayanishi hamda ingliz olqishlaridagi *protection, grace, good fortune* singari konseptlarning uyg'unligi oydinlashadi. Natijada mazkur tadqiqot lingvokulturologik izlanishlar doirasini kengaytiradi va madaniyatlararo muloqot uchun muhim ilmiy asos yaratadi.¹

Asosiy qism

O'zbek va ingliz xalq og'zaki ijodidagi olqishlar ikki xalqning ma'naviy olami, ijtimoiy munosabatlari, qadriyatlar tizimi va nutq madaniyatini aks ettiruvchi muhim lingvokulturologik birliklar sifatida o'rganishga loyiqdir. Qiyosiy tahlil davomida olqishlarni mazmun, obrazlilik, lingvistik shakl va kommunikativ vazifalar bo'yicha o'rganish ularning umumiy va farqli jihatlarini ochib berdi. Olqishlar janri bo'yicha olib borilgan ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, Ingliz tilshunosligida esa blessings, well-wishes va benedictions terminlari asosan diniy matnlar, etnografik yozuvlar va pragmatik tadqiqotlar doirasida o'rganilgan bolib, R.Hone², B.Malina³, J.Austin kabi mualliflarning qarashlari alohida ahamiyatga ega. O'zbek folklorshunosligida olqishlar, duo va tilaklarning semantik tuzilishi, ularning maqom-madaniy vazifasi haqida G.Sabirov, H.Hasanov, M.Murodov kabi tadqiqotchilarning ishlari muhim o'rin tutadi.⁴ Ushbu manbalarda olqishlarning xalq dunyoqarashidagi o'rni, qadriyat bilan bog'liqligi va nutqiy etikett bilan aloqasi yoritilgan. Biroq ikki xalq olqishlarini bevosita qiyosiy tahlil qilgan tadqiqotlar kamligi mazkur mavzuning yangiligini belgilaydi. Avvalo, mazmuniy tahlil shuni ko'rsatadiki, har ikki xalq olqishlarida inson umrining farovon kechishi, sog'lik, baxt, himoya, baraka va tinchlik kabi universal qadriyatlar markaziy o'rinni egallaydi. O'zbek olqishlarida *baraka, duo, halollik, zo'r bo'lib yur, yo'ling ochiq bo'lsin* kabi birliklar ko'p qo'llansa, ingliz olqishlarida *may God bless you, stay safe, good fortune be with you, may your* kabi iboralar ustuvor. Ularning semantik yadrosi o'xshash bo'lsa-da, ingliz olqishlarining diniy ohangi ko'proq aniq shaklda, o'zbek olqishlarining esa ibtidoiy tasavvurlar, xalqona hikmatlar va duochilik an'analari bilan uyg'unlashgan holda namoyon bo'lishi seziladi. Obrazlilik tahlili esa ikki xalq olqishlarida metafora va ramzlarning o'rni muhim ekanini ko'rsatdi. O'zbek olqishlarida hayot, yo'l, nur, suv, daraxt, uy, non, quyosh singari milliy timsollar keng qo'llanadi. Masalan, *Yo'ling yorug' bo'lsin, Umring daraxtdek barq urib o'ssin* kabi iboralar xalqning tabiatga yaqinligini aks ettiradi. Ingliz olqishlarida esa nur, yorug'lik, tinchlik, qalqon, panoh, g'amxo'rlik kabi timsollar ko'p uchraydi, ammo ular ko'pincha diniy matnlar bilan bog'liq

¹ Sabirov G'. O'zbek xalq og'zaki ijodi: til va madaniyat uyg'unligi. Toshkent. Fan n.2018,276b

² Hone R. The book of blessings and Ritual speech . London. Harritage press. 2015, 312 p

³ Malina B Cultural Patterns in Blessings and ritual language New York. Academic Insights, 2017. 256p

⁴ Murodov M. O'zbek nutq va madaniyati va xalqona til birliklari. Buxoro .Ilm ziyo n. 2019, 224b

metaforalarda namoyon boladi. Bu esa ingliz jamiyatining tarixiy xristian an'analari tasirida shakllangan til-madaniyat tizimini ko'rsatadi.⁵

Pragmatik tahlil shuni ko'rsatdiki, olqishlar har ikki jamiyatda kommunikativ odobning muhim qismi hisoblanadi. O'zbek jamiyatida olqishlar ko'proq yoshi kattalar tomonidan kichiklarga, ustoz tomonidan shogirdga, ota-onadan farzandga aytiladigan nutqiy birlik sifatida barqaror mavqega ega. Bu holat ijtimoiy ierarxiya, hurmat va mehr-oqibat tamoyillariga asoslanadi. Ingliz jamiyatida esa olqishlar ko'proq diniy marosim, rasmiy nutq yoki shaxsiy qo'llab-quvvatlash holatlarida aytiladi. Kundalik muloqotda olqishlar qisqa va sodda shakllarda uchraydi: good luck, take care, be well.⁶ Shakliy tahlil esa grammatik va sintaktik farqlarni aniqladi. O'zbek olqishlarida istak mayli, duochilik shakllari, ko'plab fel-kesimlar va takroriy konstruktsiyalar ishlatiladi: bo'lsin, qilsin, yorug' bo'lsin, ko'payib ket. Ingliz olqishlari esa odatda buyruq mayli yoki may yordamchisi orqali ifodalanadi: May you prosper, Be safe, May God guide you.

Qiyosiy tahlil natijalariga ko'ra, o'zbek va ingliz olqishlari mazmun jihatidan umumiy insoniy qadriyatlarga tayanishi bilan yaqin bo'lsa-da, ularning shakl, obrazlilik va qo'llanish konteksti milliy mentalitet bilan chambarchas bog'langan holda farqlanadi. O'zbek olqishlari xalqona hayot falsafasi va duochilik an'analarga suyanib shakllangan bo'lsa, ingliz olqishlarida diniy nutq, etikett va individualist munosabatlar ustuvorlik qiladi. Bu tadqiqot ikki xalqning ma'naviy merosi va lingvokulturologik tafakkuridagi o'xshashlik va farqlarni ilmiy asosda yoritib, madaniyatlararo kommunikatsiyani chuqurroq tushunishga xizmat qiladi.

XULOSA

O'tkazilgan tahlillar shuni ko'rsatdiki, o'zbek va ingliz xalq olqishlari mazmunan umumiy ezgulik g'oyalari bilan birlashsada, ularning ifoda shakli, obrazlar tizimi va kommunikativ vazifalarida milliy tafakkurga xos farqlar mavjud. O'zbek olqishlarida xalqona hikmat, duochilik ananalari, baraka, halollik, totuvlik kabi qadriyatlar yetakchi bo'lib, ular ko'proq oilaviy va ijtimoiy munosabatlarni mustahkamlovchi vazifani bajaradi. Ingliz olqishlarida esa diniy semantika, shaxsiy himoya, sog'lik va omad tilash unsurlari ko'proq qisqa, sodda va universal shakllarda namoyon bo'ladi. Bu holat ingliz jamiyatining individualist muloqot modeli va rasmiy etiketi bilan bog'liq.

Tadqiqot natijalari ikki xalqning olqish janri orqali o'z dunyoqarashi, madaniy qadriyatlari va muloqot ananalarini aks ettirishini ko'rsatdi. Qiyosiy yondashuv olqishlarning semantik va pragmatik tabiati, ularning milliy identitetni shakllantirishdagi o'rni hamda muloqotdagi ijtimoiy funksiyasini yanada chuqur anglash imkonini berdi. Umuman olganda, mazkur tadqiqot madaniyatlararo

⁵ Karimova S. Lingvokulturologiyaga kirish: nazariya va amaliyot. Toshkent. O'zMU n. 2021, 165b

⁶ Auistin J.L. How to do things with words. Oxford. Oxford university press. 2018, 204p.

kommunikatsiyaning samaradorligini oshirish, til va madaniyat uyg'unligini o'rganish hamda xalq og'zaki ijodini zamonaviy lingvokulturologik nuqtayi nazardan tahlil qilishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sabirov G. O'zbek xalq og'zaki ijodi: til va madaniyat uygunligi. Toshkent: Fan nashriyoti, 2018. 276 b.
2. Hasanov H. Folklor janrlari va ularning lingvistik xususiyatlari. Samarqand: Zarafshon, 2020. 198 b.
3. Murodov M. O'zbek nutq madaniyati va xalqona til birliklari. Buxoro: Ilm Ziyo, 2019. 224 b.
4. Karimova S. Lingvokulturologiyaga kirish: nazariya va amaliyot. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti, 2021. 165 b.
5. Hone R. The Book of Blessings and Ritual Speech. London: Heritage Press, 2015. 312 p.
6. Austin J. L. How to Do Things with Words. Oxford: Oxford University Press, 2018 (2nd ed.). 204 p.
7. Malina B. Cultural Patterns in Blessings and Ritual Language. New York: Academic Insights, 2017. 256 p.